Avesta 93-03-16

1

Som några av er känner till har jag i många år hållt på med vad jag kallar "Mina fäders byar". Och orsaken är att jag är nyfiken på personerna bakom alla de namn jag har i min antavla. Till att börja med skrev jag bara av det jag fann om mina förfäder. Men så tyckte jag det skulle vara trevligt att få veta litet om den miljö de levdei, hurudana grannar de hade, om de var hyggliga eller vrånga, och hur livet i byn verkade att vara. Då blir det ju så ibland, att det är ens egen förfader som ställer till med bråk och besvär i byn medan grannarna är hyggliga. Men det tar jag inte så hårt. Inte som den jag nyss läste om som tyckte det var dyrt att få reda på förfäderna. Först betalade jag en släktforskare femhundra kronor för att han skulle söka efter dem, och sedan måste jag betala honom fem hundra till för att han skulle hålla tyst om vad han sett. Sörnäfde tillhör ju mina fäders byar, men det är en besvärlig by för sådan här forskning. De allra flesta byarna i Grytnäs, liksom i de andra bergslagssocknarna, var på 1500-talet ett mantal eller hemman, som sedan genom delning blev en by. Knallasbenning och Kyrkbyn hade fyra mantal, men Sörnäfde hade sju skatte mantal och ett frälse. Lyckligtvis delades det inte till de minsta tillåtna hemman som var åttondelar, men det blev i alla fall tillräckligt många så att det är besvärligt att hålla reda på dem. I Sörnäfde tillkommer en annan svårighet, varje familj försökte tydligen skaffa sig söner med namnen Olof, Hans och Erik. I slutet av 1600-talet fanns det t.ex. några stycken Olof Ersson eller Eriksson. Det var Länsman OlofEriksson, Knutsbo Olof Ersson, som kallades så därför att han kom från den byn, Präst Olof Ersson som var gift med Jonas Olai son dotter. Präst Olofs styvfar hette också Olof Ersson och var från Knallasbenning. Dessutom fanns det en soldat Olof Ersson. I domböxkerna finns inte alltid de förklarande tilläggen till namnen, utan man får med hjälp av vad målet gäller och vilka andra personer som är inblandade avgöra vilken av dem det är. För övrigt användes tillägget "den unge" och "den gamle" för at skilja dem åt.

Det som jag nu samlat är protokoll över sådan mål som ger upplysningar om de invecklade släktförhållandena i byn, de flesta tycks vara släkt. Dessutom sådant som avviker från vad vi anser vara normalt nu för tiden. De hade ju andra regler och normer än vad vi har, och mycket tycker nog vi att är bagateller och att det är förvånande att det togs upp på ett ting. Men jag tycker det är intressant att se vad de tyckte vara viktigt

Jag hade hoppats att jag skulle få det hela klart till i dag, så jag kunnat kopiera det och lämna det till föreningen. Då skulle ni sedan i forskarrummet kunnat läsa om era förfäder, och kanske också funnit några nya. Tiden räckte inte till för det, men om och när jag blir färdig så skall ni få ett exemplar att studera.
Jag har också funderat över hur jag skulle presentera det för er i kväll. Jag har ju så att säga levat ihop med de här personerna nu ett år, så jag känner ju till dem litet. Men jag tror att det skulle bli svårt för er om jag började rabbla en massa namn och släktförbindelser. Det är nog bättre att ni senare i lugn och ro studerar vad so är intressant för er.
Jag går igenom de mantal jag har klara, och pratar litet om intressanta mål, men lämnar jordaffärerna och släktförhållandena.

Jag har haft mycket hjälp av Harry Hallgren, som känner senare tiders Sörnäfde mycket väl, och de uppgifter jag har från tiden efter 1800 är helt hans förtjänst. Jag har varit i Sörnäfde flera gånger, men inte kunnat få något riktigt begrepp om var mina förfäder hållit till. Med hjälp av Harry och de gamla kartor jag skaffat hoppas jag i sommar kunna få en liten uppfattning om var mina förfäders hemman låg.
Sörnäfde består ju av två byhalvor med fyra mantal i varje. Den övre byn bestod av Erik Erikssons mantal eller Hällhemmanet, Hans Larsons, Ingevald Olssons och Marcus Kocks mantal eller Kronohemmanet. Nedre byn av Lars Larssons, Mats Hanssons, Mats Larssons och Mats Svenssons mantal.
Den första gång en jag såg Hällhemmanet omnämnas, var när jag i min forskning om Garphyttan såg at en dotter till Olof Persson i Garphyttan gift sig med Erik Jönsson där. Deras son löste andra delägare i hemmanet och blev ensam ägare. I nästa generation finns Länsman Olof Eriksson, och hans familj var nog en av de mest ansedda i byn. En son övertog länsmansämbetet, en annan var fjärdingsman, en var Nämndeman, och en dotter var gift med en nämndeman i Björsjö.
Allt var lugnt i hemmanet till dess att Olof Eriksson dog 1697 och sonen Olof so tagit över länsmansjobbet året efter. Sedan bröt det stora grälet ut mellan Olofs änka Karin Johansdotter och hennes svågrar.
Jag läser här början på en del av hennes klagomål;
Tinget 14 september 1700. "Förekom framlidne Länsammnen Olof Olofssons"
1) KLagade änkan, hustru Karin Johansdotter att ovannämnda hennes"
2) Besvärade sig änkan, att ehuruväl hees svågrar
3) PÅtalte Länsmans änka en skogslott
4) Fordrade änkan betalning och skadestånd
5) PÅstod änkan at få lösa sig in uti hagen
5) Pretenderade änkan full vedergällning
Sedan kom ocksa svågrarna, efter vad som kallades vice versa stämning, med några fordringar på änkan. En del gillade och en del ogillades av Rätten, så det blev kanske till sist oavgjort mellan dem.
Sedan var hon lugn ett år, men då kom hon tillbaka, och krävde 13 daler som hon påstod att svägern Anders lånat, men som han nekade till. Hon ville också ha betalt för kläder som Anders fått efter Olof, och för tobak som han fått av henne när han hjälpte henne att reparera gården.
Av en faster hade Olof fått hennes arvedel i hemmanet mot att han skötte henne på ålderdomen. Om detta blev det givetvis även gräl, liksom om pengar, som de andra påstod Per Olofsson lånat av fadern men han nekade.
1697 åtalade en Knallasbenningsbo Olof Eriksson att han inte redovisat utlgor som han betalt och han hade vittnen som bekräftade hans påstående.
Utslaget blev Olof Eriksson skulle gå ed på att han inte fått pengarna,

eller också återbetala dem. I de följande tingen fann jag inte att han gick eden, vilket tyder på att han hade slarvat.
Eden var på den tiden en mycket viktig sak för tinget för att få fram sanningen, och jag har sett flera fall där man avstått från ed även om den kunnat fria dem. De vågade inte begå mened efter vad de hört skulle hända dem som begick den.
Sonen, fjärdingsmannen Per, anklagades för fusk med tidende, att han hade tagit en spann säd tillsig själv. Efter vittnesförhör och noggrann rannsakning fann Rätten att den som anklagat inte hade tillräckliga bevis och han dömdes därför till böter för falsk angivelse.
Sedan är det lugnt till 1710 då familjen åter är inblandad i ett mål, som anses så viktigt att det anordnas ett extra ting bara för det målet.
Jag läser direkt ur protokollet:
§Såsom Kyrkoherden här i Grytnäs socken ... ...
Befallningsmannen underrättade Landshövdingen och han beordrade att saken skulle tas upp till rannsakning och dom.
"Modern hustru Karin Johansdotter förekallad, beklagade ... ...
"Sonen Johan Olofsson, efter egen berättelse, ungefär ... ...
"Alltså förekallades bemälte Anders Olofsson ... ...
"Rätten kunde och väl för nödigt ... ..
"Ehuruväl uner den hällna rannsakningen ... ...
§Dock likväl som Johan Olofsson ... ...
Jag har sett många domar, som efter våra nutida regler har varit väldigt hårda, men den här är nog den värsta av vad jag sett i domböckerna.
I början av 1600-talet dömdes ibland enligt Mose lag för äktenskapsbrott, men senare har jag inte sett Mose åberopas utan det har räckt med svensk lag. Men i den fanns väl ingenting om olydnad mot föräldrar.
Grönvall avsöndrades från Sörnäfde i början av 1600-talet, och i slutet av 1600-talet drogs och fastställdes en rålinje mellan byarna. Många byten och köp av jordedeler mellan byarna förekom under 1600-talet. Men Johan Olofsson var inte nöjd utan vid flera mål mot Grönvallsborna fordrade han att få lösa tillbaka vad hans förfäder överlåtit till Grönvall. Det gällde framförallt det som hette Hällsweden och Boslättsvreten. Ännu på 1750-talet förekom mål om dessa jordar.
Det förefaller som om JOhan Olofsson trivdes lika bra på tinget som modern, och jag har många utdrag om hans mål.
De flesta av habs mål gällde jordedelar, men han hade också ett par mot brodern Per Olofsson. Erik Persson i Skräddarbo, som var systerson till Olof Eriksson, var barnlös i sitt äktenskap och gjorde ett avtal med Per Olofsson, att han skulle sköta honom och hans hustru på ålderdomen och i gengäld få överta deras hemman som skötsellön. Efter de gamles död

stämde Johan Olofsson brodern Per och begärde att få en del av arvet i Skräddarbo. Han lyckades dock inte med detta.
Per Olofsson är morfars farfars far till spelmannen Hell Jan- Erik, och detta är väl anledningen till att han benämnes Häll. Antagligen har väl hemmanet benämnts så sedan Per Olofsson övertog det. I Grytnäsboken sägs det att Hällhemmanet i Sörnäfde utflyttades till Skräddarbo. Det är nog rättare att säga att en son utflyttade.
1752 drabbas Johan Olofssons hustru av en hård dom. Jag citerar;
Inställde sig Johan Olofsson i Södernäfde ... ...
Sedan ett par nämndemän intygat om hennes ålder och krassliga hälsa säger Rätten:
"Fördenskull må med exekverandet av detta straff ... ...
Det är vad jag tyckt vara mest intressant om det här hemmanet, totalt har jag 40 sidor avskrifter, som jag senare skall kopiera.
Förutom detta förekommer Johan Olofsson i många mål som gäller Ingevald Olssons mantal, där hans hustru har ärvt en andel.

MARCUS KOCKS MANTAL ELLER KRONOHEMMANET

Kronohemmanets historia tror jag vi kan följa tillbaka till 1460. Det gjordes då ett arvsskifte efter Sörnäfdebonden Knut Persson. Hans söner Per och Knut fick då två markland frälseland ovh 10 örtugars skattejord. Han var tydligen en storbonde, en dotter fick Knutsbo och änkan Pålsbenning. Hela skiftet finns i mitt häfte om Knutsbo.
Sverige var på den tiden feodalt, så att all jord ägdes antingen av Kronan eller av adeln. Vad skattebönderna ägde har Lars Herlitz beskrivit som "rätten att betala skatten av jorden tillden som var jordens ränteägare, det vill säga Kronan". Kungarna delade ut skattebböndernas jord tilladelsmännen för tjänster de gjort landet, vanligen kanske i krig. På det sättet hade en del av Knut Persons jord blivit frälsejord. Det är inte säkert att han ogillade den ändringen, skatten till adeln var ofta lägre än till Kronan.
Det viktigaste för bönderna var nog att de fick behålla bördsrätten till ~~brukningen~~ brukningen av jorden, så de visste att barnen skulle få fortsätta efter ~~honom~~ på hemmanet. Det är också denna bördsrätt som gör att vi kan påstå att denna frälsejord så småningom blev Marcus Kocks mantal.
I början av 1500-talet hade Husby kloster ett hemman i byn. Det var på den tiden ganska vanligt att adelsmännen donerade hemman eller hemmansdelar till kloster. I gengäld skulle det läsas mässor för honom efter hans död som skulle hjälpa honom igenom skärselden. I Diplomatarium Dalekarlicum fins flera exempel på sådana donationer.
Klosterhemmanet brukades av Anders Kors. Några uppgifter om honom har jag inte lyckats finna, men jag är ganska övertygad om att han är en ättling till Knut Persson. För det talar också att han dessutom har ett skattehemman i byn.
På 1580-talet indrogs hemmanet till kronan. Brukningen övertogs av Jöns Börilsson, som säkerligen var en son till Böril Jönsson i Knutsbo och dotterdotters son til Knut Persson.
År 1651 köpte Marcus Kock hemmanet från staten och det blev då ett skattehemman. Jag hade tänkt undersöka om Kock möjligen hade några släktförbindelser med de föregående brukarna av hemmanet, men jag har inte hunnit med det. Det är dock troligt eftersom bördsrätten var en ~~myc~~ mycket viktig sak på den här tiden.
År 1705 sålde Kocks arvingar hemmanet till Kyrkoherde Gillbergs änka, och så småningom blev mågen, Kyrkoherde Rabenius, ägare.
Tidigare var det mycket lugnt i och omkring det här hemmanet. När Rabenius tog över blev det en massa bråk, både med hans svågrar och med grannarna i byn, och han var ofta i tinget med klagomål.

Byborna hade det nog svårt att klara sig mot prästen i alla dess mål. De hade väl från barndomen fått lära sig att vörda och lyda prästerskapet, och han var ju också talför och kunde argumentera för sig. Rabenius åstadkom ibland under pågående ting överenskommelser med byborna som kanske var mera fördelaktig för honom än om det gått till dom i målet. När han blivit kyrkoherde i Floda förefaller det, som om han uppträtt på samma sätt där. I Herdaminnet beskrivs hans död:

"1742 då allmogen visade benägenhet till oroloighet erinrade han församlingsborna om deras plikt och skyldighet, men blev bemött med sådan häftighet, att han i sockenstugan blev rörd av slag, som ock var orsaken till hans kort därpå timade död."

Jag tror inte att hans död förorsakde någon sorg i Sörnäfde.

Köpet av hemmanet finansierades nog till stor del av de pengar änkan fått när hon sålde sin ärvda gård vid Slottsgatan i Västerås. Men kyrkoherden hade nog också lämnat pengar efter sig. Under de tvister som förekom inom familjen åberopade Rabenius sin hustrus fadersarv i Hemmanet

Jag har 14 sidor med protokoll över alla Rabenius klagomål, det finns dessutom i domboken mål över tvister om jord i andra byar.

HANS LARSSONS MANTAL i övre byn verkade att ha mycket gemen samt me det fjärde mantalet, Ingevald Olssons. Hemmansägarna hade andelar i båda mantalen, och det kan vara svårt att se vilket de tillhör.
Vid Avesta bro tycks mycket ha hänt. För någon tid sedan fanns i ANSIKTET en berättelse om ett dråp. En av mina förfäder i Knutsbo drunknade i älven efter ett besök hos en bekant vid bron. Denne blev senare anklagad för att ha hjälpt min förfader ner i älven.
Nu är det Hans Larsson som blir dräpt av brovakten. Jag läser ur domboken: Hustru Kerstin Eriksdotter i Sörnäfde med sina söner ... ...
Det sägs ingenting om vad straffet blev, det fanns väl med i balken, men jag gissar det blev dödsstraff.
Från tinget 1714 har jag ett långt protokoll som jag kallat "Roteböndernas besvärligheter". Rotebönderna hade fått ett föreläggande att de måste skaffa en vargeringskarl, det är den som vid behov skulle ersätta rotens soldat. Bönderna begärde att få Olof Nilsons son Hans Olofsson, av det skäl att de hört att fadern tänkte ta hem honom från hans tjänst hos en annan bonde för att hjälpa till hemma. Men hade dock fått en annan tjänst i Avesta, och rotebönderna påstod det inte hade gått lagligt till när han fick den tjänsten, och att han inte fått någon stadgepenning. De kunde dock bevisa att allt gått rätt till. I stället påstod de att Olof Olofsson son Erik Olofsson förut i sockenstugan blivit nämnd och antecknad som lämplig. Då protesterade Olof Olofsson att om han inte fick ha sonen tillhjälp skulle hans hemman vanvårdas.
Efter långa och invecklade diskussioner hänskjöts frågan till Landshövdingen, som alltså skulle avgöra vilken av de båda som skulle anställas
Ett annat mål, som kanske verkar litet underligt för oss, men som var ganska vannligt på den tiden, att någon stäms till tinget för att ha kallat en annan för tjuv, skojare eller liknande. Kunde man då inte bevisa att beskyllningen var riktig, blev det i allmänhet böter.
"Besvärade sig hustru Brita Olsdotter... ...
Ett av de få lägersmål i byn som varit inför Rätte förekom också i det här mantalet.
Det var Erik Eriksson, som senare blev soldaten Stigare, och Maria Hansdotter, som båda erkände, och Maria hade också fött ett barn som sedan dött. Erik ville inte gifta sig med henne eftersom han inte hade något att försörja henne med, och han sade också att hon inte var tjänlig för honom. Troligen hade inte heller hon någon jord.
Dagen efter kom de tillbaka och förklarade att de kommit överens om att gifta sig. Då säger Rätten: "Fördenskull varde de ifrån ... ...
Ingevald Olssons mantal har jag inte hunnit med att få någon reda på, men jag hoppas det skall bli. Någon Ingevald Olsson har jag inte sett något om i Sörnäfde, men i Norrnäfde fanns det en

Vi övergår till nedre byn och MATS LARSSONS MANTAL. Här har jag tagit med ett protokoll som fanns i AN-SIKTET 1989, som handlar om att en matmor mycket väl kan få prygla sin piga. Det handlar om Anders Olssons dotter, som dog när hon tjänstgjorde som piga i Hedemora. Det blev en lång rättegång med många vittnen, bland andra många hustrur från Sörnäfde, och det ger de annars så anonyma hustrurna namn..
För övrigt handlar mina avskrifter mest om byte och köp av jord, men de ger också en hel del upplysningar om släktförhållandena.

Jonas Olai

MATS HANSSONS MANTAL köptes av Grytnäs första kyrkoherde år 1630 av Mats Hansson för 32 skeppund stångjärn (180 kg). Det var dock först efter kyrkoherdens död 1638 som änkan flyttade till hemmanet. Sonen Erik flyttade till Västerås och blev borgare, medan sönerna Olof och Per delade på hemmanet och löste ut sina systrar. Det är mycket tunt med uppgifter om kyrkoherden. I Herdaminnet sägs: "Han var inpå ålderdomen en ordentlig man och församlingen nämnde honom, den trogne och besynnerligen gode kyrkoherden." Sämre eftermäle kan man ju få.
Om JOnas Olai levde ett lugnt liv, så var hans svärfaders, kyrkoherde Ingemars i Folkärna, tydligen så mycket oroligare. Han anklagades för trolldom och hordom, blev ovän med församlingsbor och avstängde dem från sakramenten och kristligt umgänge. När han förrättade en vigsel kom brudgummens före detta käresta och trängde sig emellan brudparet för att förhindra vigseln. När han besökte sin son i Odensvi hade han en syn om kvällen, det kom in en människohamn med fyra horn på huvudet, och ville att Ingemar skulle följa honom. När han nekade och började sjunga ett par psalmer försvann de.
Jag tyckte det var intressant, att se vad en kyrkoherde på en tiden kunde råka ut för, så jag har tagit med det.
Sonen Erik Jonsson, som senare blev borgare i Västerås, köpte 1632 halva Boslätten, som hans syster och svåger brukade. Han pantsatte det senare till Mårten Olsson i Grönvall, som var svärfar till en annan syster, och denne i sin tur gjorde ett byte med Erik Eriksson i Hällhemmanet och fick i stället jord i den senare så omtvistade Hällsweden. Genom Erik Erikssons sonson Per Olofsson kom andelen i Boslätten under Rembo.
Olof Jonssons del ärvdes av enda dottern, som gifte sig med Olof Ersson från granngården i Lars Larssons mantal. De hade tre döttrar, av vilka två delade hemmanet emellan sig, och den tredje gifte sig i Garphyttan med Erik Andersson. Det var litet trassel med den tredje dotterns utlösen ur hemmanet, men det klarade upp sig ganska enkelt.
Den ena mågen var oäkta, son till en betjänt hos en inspektor i Avesta och Brita Bengtsdotter från Gisselbo. De skulle gifta sig och det

ordnades till bröllop, när det blev känt att också en änka i Avesta hade fått ett barn som han var far till, då tog han till flykten, och sedan aldrig någon tidende om honom hörts.
I den andra hälften av hemmanet gifte sig år 1693 Lars Andersson från Smedsarvet med Per Jonssons sondotter, också hon ensam arvinge. Hon dog 1702 och de hade en son Johan. Lars gifte om sig med en dotter till Hans Eliansson i Gisselbo. De hade flera barn, varav sonen Anders stannade hemma och hjälpte modern efter faderns död.
Sonen Johan gifte sig i Gisselbo, också han med en dotter till Hans Eliansson. Efter Lars Anderssons död gjordes ett arvssskifte, så att Johan fick styvmoderns ärvda jord i Gisselbo, och dessutom andelar där som fadern bytt åt sig mot sin jord i Smedsarvet. Anders skulle få hemmanet i Sörnäfde.
Långt efter denna fördelning var gjord, ändrade sig Johan och ville ha gården i Sörnäfde. Efter besvärliga processer blev docj domen att det skulle delas efter den förra överenskommelsen.

I skattelängden för 1633 skattar Johan Ingevaldsson för LARS LARSSONS MANTAL. Han flyttar sedan till Ingevaldsbo och en del av mantalet övertas av hans dotter Karin Johansdotter. Hon var först gift med Erik Matsson, som dog 1653, och sedan med Olof Ersson från Knallasbennning. De två barnkullarna medförde även här en hel del processer om arvet. Jag har med dem i mina papper, men jag tar inte upp dem till någon närmare genomgång.
Mats Svensons mantal har jag inte hunnit med att ordna upp.
1700 var den största ägaren Knutsbo Olof Ersson. Han var gift med en dotter till Erik Matsson. En bror till henne gifte sig i Knutsbo med Olof Erssons mor när hon blev änka. Han fick överta sin styvfars och svågers hemmansdel och dessutom en del som denne hade köpt från en kusin. Jag har mycket material från det här hemmanet, men jag skall bara ta upp ett mäl, som också är av den sorten att det kan göra os förvånade.
"Som angivet blev, att Mats Ersson på Born och Olof Ersson i Södernäfde

Jag har också skaffat mig utdrag ur en revning som gick över hela socknen år 1765, från storskiftet 1798 och laga skiftet 1849. Det är både kartor protokoll och specifikationer över ägorna. Om det finns någon som är intresserad av de gamla namnen på åkrar och vretar så finns det mycket att hämta här. Hembygdsförbundet har uppmanat sina föreningar att samla in och bevara de gamla namnen på hemmansdelarna.